Trans ry

18.10.2022
Lausunto

Lausunto eduskunnan lakivaliokunnalle

Trans ry kiittää mahdollisuudesta lausua hallituksen esityksestä laiksi sukupuolen vahvistamisesta.

Voimassa olevan translain kumoaminen ja uuden sukupuolen vahvistamista koskevan lain hyväksyminen on merkittävä askel kohti sukupuolivähemmistöjen ihmisarvoista kohtelua. Hallituksen lakiesityksessä on paljon hyvää, ja odotamme sen hyväksymistä pikimmiten. Samalla haluamme nostaa esiin lakiesityksen puutteita, jotka edelleen jättävät sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset eriarvoiseen asemaan verrattuna cissukupuolisiin ihmisiin, eli ihmisiin, keiden sukupuoli on määritetty syntymässä oikein. Sukupuolivähemmistöön kuuluvat ihmiset ovat lakiesityksessä myös keskenään eriarvoisessa asemassa, sillä lakiesitys ei turvaa alaikäisten transsukupuolisten oikeutta itsemäärittelyyn. Samoin esimerkiksi intersukupuolisten lasten kehollisen koskemattomuuden turvaaminen sekä muunsukupuolisten ihmisten sukupuolen juridinen tunnustaminen ei hallituksen lakiesityksessä toteudu.

Trans ry on vuonna 2020 perustettu sukupuolivähemmistöjen oikeuksia ajava yhdistys. Trans ry:n periaatteisiin kuuluu yhteisölähtöinen toiminta, monipuolinen kansalaisvaikuttaminen sekä transyhteisöstä nousevan asiantuntijuuden ja tiedon levittäminen. Käymme aktiivista vuoropuhelua yli 400 jäsenemme kanssa ja pyrimme siihen, että transihmisten ääni ja tarpeet tulevat kuulluksi yhteiskunnan jokaisella tasolla.

Keskitymme lausunnossamme pyydetysti lakivaliokunnan toimialan kannalta merkittäviin asioihin.

Lakiesitys sukupuolen vahvistamisesta

Hakemus ja harkinta-aika
Hallituksen esityksen mukaan sukupuolen juridiseen vahvistamiseen sisältyy 30 päivän harkinta-aika ennen kuin hakija voi virallisesti vahvistaa hakemuksensa. Kyseinen harkinta-aika ei kunniota sukupuolivähemmistöön kuuluvan ihmisen itsemääräämisoikeutta. Ihmisellä, joka haluaa juridisesti vahvistaa sukupuolensa, tulisi olla siihen mahdollisuus ilmoitusmenettelyllä ilman erillistä hakemusta tai harkinta-aikaa. Vastaavasti esimerkiksi nimilakiin ei ole kirjattu erikseen harkinta-aikaa, joten tällaisen käytännön toteuttaminen sukupuolen juridiseen vahvistamiseen liittyvän lain yhteydessä olisi poikkeuksellista. Tietojemme mukaan tällä hetkellä juridisen sukupuolen vahvistamisen käsittely kestää noin

kaksi viikkoa, joten hallituksen lakiesitykseen kirjattu 30 päivän odotusaika ei vastaa nykytilannetta vaan pidentää odotusaikaa entisestään.

Täysi-ikäisyys
Vaatimus täysi-ikäisyydestä juridisen sukupuolen vahvistamisen yhteydessä on lakiesityksen merkittävin ja epäoikeudenmukaisin puute. Katsomme vaatimuksen täysi-ikäisyydestä rikkovan alaikäisten itsemääräämisoikeutta, heidän ihmisoikeuksiaan sekä Suomen perustuslakia. Perustuslain 6 §:ssä säädetään, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Vaatimus täysi-ikäisyydestä juridisen sukupuolen vahvistamisen yhteydessä asettaa alaikäiset ja täysi-ikäiset ihmiset perusteettomasti eriarvoisiin asemiin.

Vaatimus täysi-ikäisyydestä on ristiriidassa kansainvälisten suositusten sekä sopimusten kanssa, kuten Yhdistyneiden kansakuntien lasten oikeuksien sopimuksen kanssa. Yhdistyneiden kansakuntien lasten oikeuksien komitea on 6.12.2016 annetussa kommentissaan lasten oikeuksien toteutumisesta (CRC/C/GC/20, kohta 34) todennut, että kaikilla nuorilla on oikeus sukupuoli-identiteetin turvaamiseen ja vaatii jäsenvaltioita kumoamaan kaikki lait, jotka jollain tavoin syrjivät henkilöitä sukupuoli-identiteetin perusteella.

Juridinen sukupuolimerkintä, joka ei vastaa sukupuolivähemmistöön kuuluvan nuoren sukupuoli-identiteettiä, aiheuttaa haittaa monissa arkisissa asioissa, kuten koulunkäynnissä, harrastuksissa ja matkustaessa, ja lisää riskiä kohdata syrjintää tai pahimmillaan väkivaltaa. On kohtuutonta, että nuori pakotetaan tilanteisiin, joissa tämän henkilökohtaisen taustan paljastuminen sukupuolivähemmistöön kuuluvana ihmisenä voi asettaa hänet riskialttiiseen tilanteeseen. Juridisen sukupuolimerkinnän korjaamisen salliminen alle 18-vuotiaille olisi tärkeä keino suojella näitä nuoria transvihamieliseltä syrjinnältä ja väkivallan uhalta.

Hallituksen translakiesityksessä kuvataan sukupuolen vahvistamisen ikärajan olevan “yhteiskunnallinen arvovalinta”. Trans ry kehottaa erittäin painavasti, että tämä niin kutsuttu arvovalinta tehtäisiin sen hyväksi, että myös alaikäisillä olisi oikeus sukupuolen itsemäärittelyyn.

Vanhemmuusnimikkeet ja lisääntymistä koskevat lait

Mahdollisuus vanhemmuusnimikkeiden muuttamiseen on tärkeä ja kipeästi kaivattu uudistus. Sukupuolen vahvistaminen ja juridinen tunnustaminen ei ole täysivaltaista, mikäli se ei ulotu kaikkiin sukupuolittuneisiin rekisteritietoihin. Nykytilanteessa Suomessa on lain näkökulmasta naisia, jotka ovat isiä sekä miehiä, jotka ovat äitejä. Useille tämä ei vastaa heidän todellista suhdetta lapsiinsa ja jättää heidän henkilötietoihinsa ristiriidan vanhemmuusmerkinnän ja juridisen sukupuolimerkinnän välille. Sukupuoltaan korjanneen vanhemmuusnimike voi paljastaa henkilön transtaustan, ja tämä vaarantaa sekä vanhemman että lapsen yksityisyyden. Uudistus on välttämätön sukupuolivähemmistöön

kuuluvien vahempien ja heidän lastensa yksityisyyden takaamiseksi ja sukupuolensa juridisesti vahvistaneiden vanhempien oikeudellisen aseman vahvistamiseksi.

On kuitenkin ongelmallista, että sukupuolensa vahvistaneita ei hallituksen esityksessä edelleenkään kohdella täysin juridisen sukupuolensa mukaisesti. Laki sukupuolen vahvistamisesta esittää 4 §:ssa että Vanhemmuuslain 2 §:a ja 4 §:n 2 momenttia sovellettaisiin tavalla, joka ei tunnusta sukupuolen vahvistamista. Vaikka myöhemmin vanhemmuusmerkinnän voi korjata oikeaksi, ei ole perusteltua syytä miksi juridisen sukupuolensa vahvistaneita ei kohdeltaisi lähtökohtaisesti heidän juridisen sukupuolensa mukaisesti. Vanhemmuusnimikkeen tulisi ensisijaisesti määräytyä juridisen sukupuolen mukaan riippumatta siitä, onko vanhempi jossain vaiheessa korjannut juridista sukupuolimerkintäänsä vai ei.

Se, että väestötietojärjestelmään luodaan kaikkia perheellisiä kansalaisia koskeva uudenlainen merkintä vanhemmuudesta on suuri muutos nykytilanteeseen. Katsomme, että olisi sekä sukupuolivähemmistöön kuuluvien ihmisten, että kaikkien muidenkin kansalaisten kannalta yksinkertaisempaa, helpompaa ja kansalaiset tosiasiallisesti yhdenvertaiseen asemaan saattavaa, jos vanhemmuutta ei määritettäisi väestötietojärjestelmään sukupuolitetusti, vaan merkintä olisi sukupuolineutraali “vanhempi”.

Lakia raskauden keskeyttämisestä esitetään muutettavaksi, jotta se kattaa kaikki raskaana olevat juridisesta sukupuolesta riippumatta. Tapa jolla tämä on toteutettu poikkeaa kuitenkin muista laeista, joiden kieltä uudistuksen yhteydessä esitetään päivitettäväksi. Muissa tapauksissa juridiseen sukupuoleen viittaavat termit on korvattu termillä henkilö tai vastaavalla sukupuolineutraalilla ilmaisulla. Tämän lain kohdalla esitetään uutta pykälää, jolla lain säädöksiä naisesta voitaisiin soveltaa “sukupuolen vahvistamisesta riippumatta”. Ilmaisu on epäselvä ja se luo jälleen tarpeettoman lainkohdan, jossa sukupuolensa vahvistaneita ei kohdalla täysin juridisen sukupuolensa mukaan.

Mahdollisuuksien mukaan koko lainsäädäntöä tulisi muokata siten, että se ei tarpeettomasti viittaa sukupuoleen tai edellytä missään vaiheessa erityismainintaa sukupuolen vahvistamisen tunnustamiseksi.
Mikäli juridiseen sukupuoleen viittaavan pykälän lisääminen on todella ainoa vaihtoehto, olisi parempi muotoilu “mitä tässä laissa säädetään naisesta, sovelletaan raskaana olevaan henkilöön *juridisesta sukupuolesta riippumatta*”. Tämä tunnustaisi sukupuolen vahvistamisen ja huomioisi potentiaaliset poikkeustapaukset, joihin ei liity sukupuolen vahvistamista.

Muut vanhemmuutta ja perheasioita koskevat muutokset koskevat ennen kaikkea lakitekstin päivittämistä sukupuolineutraalimpaan suuntaan. Tämä on tarpeellista riippumatta uudistuksista sukupuolen vahvistamiseen, jotta lainsäädäntö kattaa kaikki mahdolliset perheet. Lakitekstin sukupuolineutraalius on yleisesti tavoiteltava asia.

Vankeutta ja rikoslakia koskevat asiat

Rikoslakia esitetään muutettavaksi siltä osin, kuin se viittaa spesifiin juridiseen sukupuoleen. Lakiteksti on muutettu sukupuolineutraaliin muotoon, joka kuten aiemmin todettua, on yleisestikin tavoiteltava asiantila.

Muutosesityksen mukaan ihmisen juridinen sukupuoli olisi ensisijainen sijoitusperuste, joka on erittäin toivottavaa sukupuolensa vahvistaneiden vankien yhdenvertaisen kohtelun kannalta.

On tärkeää, että vankien sijoittamista koskevaa lainsäädäntöä esitetään muutettavaksi tavalla, joka mahdollistaa tarvittaessa tilannekohtaisen poikkeamisen sukupuolensa vahvistaneen henkilön sijoittamisessa juridisen sukupuolen mukaisesti.

Kuten lainvalmistelussa on huomioitu, poikkeuksiin vaaditaan selkeä perustelu, jonka pohjana on joko henkilön itsensä tai toisen henkilön turvallisuuden varmistaminen. Päätösvaltaa asiasta on rajattu syrjintään perustuvien väärinkäytösten ehkäisemiseksi. Yhdymme lainvalmistelussa todettuun seikkaan siitä, että näiden poikkeusten tulee olla perusteltua ja jokainen yksittäinen tapaus on käsiteltävä erikseen sukupuolensa vahvistaneiden vankien syrjimättömän ja oikeudenmukaisen kohtelun takaamiseksi.

Huomautamme, että kaikilla transtaustaisilla ihmisillä ei ole välttämättä ollut mahdollisuutta vahvistaa omaa sukupuoltaan juridisesti tai vahvistamisprosessi on yhä kesken, jolloin juridinen sukupuolimerkintä on heidän sukupuoli-identiteettiinsä nähden väärä. Siksi on tärkeää, että kukin vanki ensisijaisesti kohdattaisiin sen sukupuolen edustajana, jota hän itse kertoo olevansa, vaikka hänen juridinen sukupuolimerkintänsä ei vastaisikaan tätä. Poikkeukset vankien sijoittelussa juridisen sukupuolen mukaisesti on sallittava tällaisissa tapauksissa.

Muita huomioita

Transrekisteri
Hallituksen esityksen mukaan tieto siitä, että henkilö on vahvistanut juridisen sukupuolensa, jäisi näkyviin väestötietojärjestelmään. Tämä niin kutsuttu “transrekisteri” loukkaa sukupuolen vahvistaneiden henkilöiden yksityisyyttä syvästi, ja on lisäksi potentiaalinen turvallisuusuhka kaikille juridisen sukupuolensa vahvistaneille henkilöille. Kehotamme, että tämä rekisteritieto poistettaisiin väestötietojärjestelmästä.

Väestötietojärjestelmään jäävä merkintä sukupuolen vahvistamisesta liittyy myös aiemmin käsiteltyyn vanhemmusnimikkeen määrittymiseen ja muuttamiseen. Toteamme tässäkin yhteydessä, että on eriarvoistavaa ja syrjivää, jos kaikkien kansalaisten vanhemmuusnimikkeet eivät määrity heidän juridisen sukupuolensa mukaisesti, vaan sukupuolensa juridisesti vahvistaneiden vanhempien vanhemmuusmerkintä määräytyisi

heille syntymässä määritetyn, väestötietojärjestelmään jätetyn sukupuolimerkinnän perusteella.

Muunsukupuolisten sukupuolen tunnustaminen
Hallituksen lakiesitys sukupuolen vahvistamisesta ei tuo muutosta siihen, että juridinen sukupuoli on mahdollista vahvistaa vain naiseksi tai mieheksi. Tämä jättää ihmiset, joiden sukupuoli-identiteettiä termit nainen tai mies eivät kuvaa oikein, tilanteeseen, jossa heidän sukupuoltaan ei edelleenkään tunnusteta. Muunsukupuoliset ihmiset jäävät tällä hetkellä kaiken lainsäädännön ulkopuolelle, mikä on itsessään merkittävä rakenteellisen syrjinnän muoto, ja lisäksi altistaa muunsukupuoliset sekä välilliselle että välittömälle syrjinnälle kaikilla yhteiskunnan tasoilla ja osa-alueilla. Odotamme, että muunsukupuolisten ihmisten juridinen asema turvattaisiin mahdollistamalla juridisen sukupuolen vahvistamisen myös muuksi kuin mieheksi tai naiseksi.

Intersukupuolisten oikeudet
Hallitusohjelmaan on kirjattu tavoite siitä, että intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeutta vahvistetaan ja luovutaan pienten lasten kosmeettisesta, ei-lääketieteellisestä sukuelinkirurgiasta. Hallituksen esitys laiksi sukupuolen vahvistamisesta ei tuo muutosta nykytilanteeseen intersukupuolisten lasten ja heidän oikeuksiensa osalta. Trans ry painottaa, että intersukupuolisten lasten kehollinen koskemattomuus ja itsemääräämisoikeus on turvattava erillislailla pikimmiten.

Lopuksi toteamme, että translakiuudistus on saatettava loppuun viipymättä. Nykyisen translain voimassaolo rikkoo sukupuolivähemmistöön kuuluvien ihmisten oikeuksia rajusti ja aiheuttaa heille aktiivisesti haittaa sekä altistaa heidät syrjinnälle ja vaaratilanteille.

Tälle on saatava loppu, ja eduskunnan on huolehdittava siitä, että uusi laki sukupuolen vahvistamisesta astuu voimaan vuoden 2023 alusta.

Yhteystiedot

transry.fi/ota-yhteytta

Valo Vesikauris
puheenjohtaja
valo@transry.fi